

TEZAURUL DE DENARI ROMANI IMPERIALI DESCOPERIT LA HERTIOANA DE JOS (COM. TRAIAN, JUD. BACAU)

VIRGIL MIHAILESCU-BIRLIBA și IOAN MITREA

În primăvara anului 1974 (luna aprilie), pe iazul numit „Jos la brazdă”, la circa 500 m în sud-vestul satului Hertioana de Jos (com. Traian), a fost găsit un vas cu monede antice. Descoperitorul, săteanul Brebu Staviri din Hertioana de Jos, într-o ruptură în sol, provocată de alunecările de teren, a observat un mic vas de lut; scoțind vasul, acesta s-a fragmentat și monedele au început să se răspindească.¹ S-au strâns toate fragmentele vasului și 76 de monede împrăștiate. Vasul s-a putut reconstitui în întregime; prin punerea monedelor înapoi în vas, dacă socotim că vasul era plin cu monede, s-a putut vedea că lipesc destul de puține (circa 1/3), ceea ce ne îndreptățește să considerăm că tezaurul a fost în mare parte recuperat.²

Vasul în care au fost monedele tezaurului este o căniță lucrată la roată (fig. 1/a, b). Pasta este fină, bine arsă, de culoare gri deschis; pasta bine aleasă se pare, că are și caolin în compoziție, luându-se cu ușurință pe mână. În interior, pe alocuri, s-a păstrat o crustă subțire, verzuie, provenind de la oxidarea monedelor. Gura are buza aproape dreaptă și puțin evazată, iar gâtul este ușor tronconic, mai degrabă cilindric. În continuare, vasul este puternic profilat la pînțec și rotunjit — fără a avea carenă —, pe linia maximei curburi. Fundul este circular, așezat pe un inel subțire și înalt, avînd la mijloc un umbo slab reliefat. Cănița a avut o toartă, care este ruptă din vechime; după urmele păstrate, toarta era prinsă sub buză și deasupra liniei de maximă curbură. Dimensiunile căniței sînt: l — 78 mm; d.g. — 53 mm; d.m. — 75 mm; d.f. — 31 mm; grosimea pereților vasului — 3,5 mm.

Prin formă și pastă, vasul în care s-a descoperit tezaurul de la Hertioana de Jos aparține ceramicii carpice, avînd analogii cu vasele descoperite în așezările carpice de la Polana — Dulcești (Siliște) și Cîndești — Dealul Varnișelor, aparținînd — potrivit clasificării întocmite de Gh. Bichir — grupei B II, tipului d³.

1. Brebu Staviri a declarat că monedele lipsă au căzut într-o crăpătură din pămînt.

2. Ancheta de teren a fost efectuată de către I. Mitrea în luna ianuarie 1975. Tezaurul se află în colecțiile Muzeului județean de istorie Bacău.

3. Cf., Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, planșele CXIII/1, CXXVIII/1, 2 (Polana—Dulcești, Siliște) și pl. CXXXI/5 (Cîndești—Dealul Varnișelor).

CONSIDERAȚII NUMISMATICE

Structura tezaurului. Monedele tezaurului de la Hertioana de Jos aparțin unei perioade de timp destul de lungă (69—179 e.n.). Cele mai vechi monede din tezaur sînt de la Otho și Vitellius (69), iar cele mai

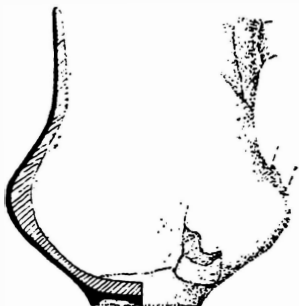

Fig. 1. — Vasul tezaurului de la Hertioana (/a — foto ; /b — desen).

Fig. 1. — The vessel of hoard from Hertioana (/a — photo ; /b — design).

recente de la M. Aurelius. Toate domniile din această perioadă de timp sînt reprezentate. Monedele depozitului apar neuniform repartizate pe domnii, cele mai numeroase emisiuni fiind de la Antoninus Pius (30,26%), M. Aurelius (19,74%), Vespasianus (13,16%), Traianus și Hadrianus (11,84%). Cele mai puțin numeroase sînt monedele bătute în vremea lui Otho, Vitellius (1,32%), Titus, Domitianus și Nerva (2,63%). Dacă privim din alt unghi, reprezentarea diferitelor domnii în tezaur și anume, al numărului de monede pe fiecare an de domnie, pe primele locuri se plasează emisiunile lui Otho, Vitellius și Nerva (1,0), urmate de cele ale lui Antoninus Pius (0,96), Vespasianus (0,91), Marcus Aurelius (0,75) și Titus (0,67) ; pe ultimele locuri sînt domniile lui Domitianus (0,13), Hadrianus (0,41) și Traianus (0,43). Ambele criterii de analiză scot în evidență faptul că monedele lui Traianus și Hadrianus sînt în număr mai mic în tezaurul nostru decît în altele din aceeași vreme. Numai denarii de la Antoninus Pius și M. Aurelius reprezintă 50% din monedele tezaurului. Nucleul este format din emisiuni bătute între 98 — 179 e.n. (73,68%), dar faptul că monedele lui Antoninus Pius sînt peste 30%, comparativ cu circa 19%, cît sînt cele de la ultima domnie (M. Aurelius), arată clar în ce vreme cade centrul de greutate al acumulării.

Aruncînd o succintă privire comparativă asupra descoperirilor similare din Moldova, datele tezaurului de la Hertioana de Jos se apropie cel

mai mult de cele de la Birgăoani⁴, unde monedele lui Antoninus Pius ating 33,37%, ale lui M. Aurelius — 20,89%, împreună reprezentând peste 53%; de asemenea, în același tezaur, monedele bătute în timpul lui Traianus sînt 14,92%, iar cele din timpul lui Hadrianus, 12,21%; totalul celor patru domnii dă o cifră (81,39%) apropiată de cea a nucleului depozitului de la Hertioana de Jos. Totuși, situația generală a tuturor tezaurilor din Moldova indică cu destulă claritate, că depozitul nostru face parte din aceeași familie de tezaure, dar există unele diferențe cauzate, probabil, de lipsa unor exemplare din descoperirea de față. Dăm un singur exemplu din totalul general: monedele lui Antoninus Pius ajung numai la 38,71%, pe cînd cele de la Traianus—Hadrianus — 24,32%⁵, sînt aproape la fel reprezentate ca și la Hertioana. Îndreptindu-ne atenția și asupra altor descoperiri contemporane, atît dinăuntrul, cît și din afara Imperiului, analogii mai apropiate am constatat la tezaurul descoperit la Feigh Mountain (74,64% pentru nucleul Traianus — M. Aurelius),⁶ precum și cu procentajele generale ale tuturor tezaurilor încheiate la Marcus Aurelius, cunoscute de noi (33,30% pentru monedele Antoninus Pius — M. Aurelius și 69,12% pentru nucleul Traianus — M. Aurelius)⁷.

După cum reiese, tezaurul de la Hertioana de Jos, privit prin prisma structurii sale, face parte din aceeași familie de depozite de denari romani imperiali, care se sfîrșesc cu emisiuni de la M. Aurelius și se întîlnesc de la Oc. Atlantic pînă în Caucaz, avînd, probabil, aceeași proveniență și aceleași cauze ale îngropării.

Metalul. Toate piesele recuperate la Hertioana de Jos sînt de argint, cu excepția unei monede *fourée*, neidentificată — poate, de la Traian —, de la nr. 75⁸. Adăugăm, așa cum am arătat și cu alte ocazii, că exemplarele *fourées*, probabil, erau emise în monetările romane semioficiale și erau destinate unor plăți în afara hotarelor Imperiului⁹.

Una din monede — de altfel, singura excepție — este o drahmă colonială bătută în timpul lui Domitianus (nr. 74), care n-a putut fi identificată. După cum s-a mai arătat, asemenea monede atestă apartenența teritoriului Daciei la sfera economică de răsărit a Imperiului Roman¹⁰.

În fine, mai adăugăm că unul din denari este de tip „barbar”, putîndu-se identifica că, i-a fost model o monedă din timpul lui Antoninus Pius (M. Aurelius caesar), din timpul celui de-al patrulea consulat (nr. 76 și

4. V. Mihailescu-Bîrliba, în *Carpica*, I, 1968, p. 209—231 și tab. I; idem, în *Carpica*, II, 1969, p. 157—178.

5. V. Mihailescu-Bîrliba, *Legăturile dintre lumea romană și populațiile „barbare” de la est și nord de Carpații Răsăriteni în prima jumătate a mileniului I e.n., reflectate în primul rînd prin descoperirile monetare (Teza de doctorat)*, tabelul XIV.

6. J. D. Bateson, în *ProcRIA*, 73/C/1973, p. 44 și nota 24.

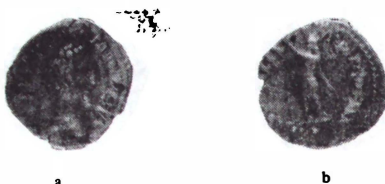
7. V. Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, tabelul XXIV.

8. Situația este cvasigenerală pentru tezaurele din Moldova, datînd din aceeași vreme (Cf., B. Mitrea, în *MemAntiq*, II, 1970, p. 255).

9. V. Mihailescu-Bîrliba, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Puriceni (com. Borlești, jud. Neamț)*, în *MemAntiq*, IV—V, 1972—1973, p. 134—135; V. Mihailescu-Bîrliba și D. Monah, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Blăgești, jud. Bacău* (în prezentul volum).

10. J. Winkler, în *ActaMN*, II, 1965, p. 243—244.

fig 2/a, b). Asemenea monede, după cum credem, contrar altor opinii¹¹, au fost emise în orașele greco-romane de pe litoralul nordic al Mării Negre, într-o vreme cind exista o criză de numerar; majoritatea desco-

— Denar „barbarizat” (/a — avers; /b — revers).
— „Barbarously” denarius (a/ — obverse; /b — reverse).

peririlor similare din Moldova au avut ca model, de asemenea, exemplare din secolul al II-lea¹².

Pondere. Monedele tezaurului de la Hertioana de Jos cîntăresc 235,48 g, iar greutatea lor medie este de 3,10 g. Calculînd greutatea medie a pieselor fiecărei domnii reprezentate în depozitul nostru, cele mai ridicate cifre le dau exemplarele lui Nerva (3,455 g) — e adevărat, doar 2 monede —, M. Aurelius (3,21 g), Hadrianus (3,14 g), Antoninus Pius (3,13 g) și Vespasianus (3,09 g); nu am luat în considerație denarul „barbar”, deși are o greutate ridicată (3,48 g). Cele mai scăzute greutăți medii le întîlnim la monedele lui Domitianus (2,97 g) — ceea ce este ceva deosebit —, Traianus (2,98 g), Titus (3,01 g), Otho (3,02 g) și Vitellius (3,05 g) — deși, ultimii trei împărați sînt prezenți în tezaur, doar cu 1—2 exemplare; de asemenea, am exclus din calcule moneda *fourée* (2,07 g) (vezi și tabelul II).

Datele oferite de analiza ponderală a monedelor de la Hertioana de Jos arată că, pe de-o parte monedele primelor domnii reprezentate în descoperire (Otho, Vitellius, Vespasianus ș.a.m.d.) au o greutate medie scăzută, datorată uzurii prin circulație, iar — pe de altă parte, monedele domniilor mai recente (Nerva, Hadrianus etc.) au o greutate medie mai ridicată, corespunzînd unei folosiri de mai scurtă durată. Deci, o evoluție firească. Totodată, facem și observația că cele mai mari diferențe dintre greutățile minime și maxime ale monedelor le întîlnim la ultimii împărați: M. Aurelius cu un exemplar de 2,68 g și altul de 3,93 g și Antoninus Pius cu un exemplar de 2,70 g și altul, de 3,52 g; greutățile monedelor din prima parte a tezaurului nu arată aceste mari diferențe, de exemplu, la Vespasianus existînd exemplare de 2,80 g (minimum) și 3,22 g (maximum). Faptul ni se pare semnificativ și anomaliile atît de mari ale emisiunilor mai recente își au explicația doar în politica monetară a

11. A. Krzyzanowska, în *I Międzynarodowy Kongres Archeologii, Słowiańskiej, Warszawa 14—18 IX 1965*, VI, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1968, p. 119, 122—123.

12. V. Mihailescu-Birliba, *Legăturile dintre lumea romană și populațiile „barbare”*..., op. cit., (Rezumatul tezei de doctorat), p. 21—22.

Tabelul 1

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Anii de domnie	Anii între care se datează monedele din tezaur	Nr de exemplare		Procentaj (%)
				Total	Pe an / domnie	
1.	Otho	69	69	1	1	1,32
2.	Vitellius	69	69	1	1	1,32
3.	Vespasianus	69—79	69—79	10	0,91	13,16
4.	Titus	79—81	80	2	0,67	2,63
5.	Domitianus	81—96	92—93	2	0,13	2,63
6.	Nerva	96—97	96—97	2	1,0	2,63
7.	Traianus	97—117	98—117	9	0,43	11,84
8.	Hadrianus	117—138	117—138	9	0,41	11,84
9.	Antoninus Pius	138—161	140—161	23	0,96	30,26
10.	M. Aurelius	161—180	169—179	15	0,75	19,74
11.	Neidentificate	—	—	1	—	1,32
12.	„Barbare“	—	—	1	—	1,32

Tabelul 2

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Greutatea medie	Numărul de monede cu greutatea considerată			Greutatea în grame	
			Normală (3,41—2,80 g.)	Subnorm. (—2,80 g.)	Peste normală (+3,41 g.)	Minimă	Maximă
1.	Otho	3,02	1	—	—	3,02	
2.	Vitellius	3,05	1	—	—	3,05	
3.	Vespasianus	3,09	10	—	—	2,80	3,22
4.	Titus	3,01	2	—	—	2,93	3,06
5.	Domitianus	2,97	2	—	—	2,95	2,98
6.	Nerva	3,455	—	—	2	3,45	3,46
7.	Traianus	2,98	9	—	—	2,81	3,17
8.	Hadrianus	3,14	9	—	—	2,93	3,35
9.	Antoninus Pius	3,13	19	1	3	2,70	3,52
10.	M. Aurelius	3,21	13	1	1	2,68	3,93
11.	Neidentificate	2,07	—	1	—	2,07	
12.	„Barbare“	3,48	—	—	1	3,48	

impăraților respectivi¹³. Mai adăugăm, că și coroziunea internă urmată de difuziune, de asemenea au cauzat greutatea redusă monedelor, mai ales, ale acelor dintr-un aliaj cu un mai mic conținut de metal prețios¹⁴.

Deși, potrivit aprecierilor noastre, nu avem exemplare *fleur de coin* ci numai foarte bine conservate, constatăm că acestea au greutatea de peste 3,0 g (numerele 39, 61, 62, 63 și 64).

Identificarea monedelor. Folosind pentru identificare catalogul *RIC*, am găsit și cu această ocazie unele lipsuri care necesită informații suplimentare. Astfel, exemplarele de la numerele 36 și 37, emise în timpul celui de-al treilea consulat al lui Antoninus Pius, nu se găsesc în *RIC*, fiind variate.

De asemenea, nu s-a putut identifica moneda colonială emisă în timpul lui Domitianus (nr. 74).

Conservarea. După cum am mai susținut¹⁵, aprecierile noastre privitoare la conservarea monedelor sînt destul de subiective. Totuși, vom încerca să prezentăm unele concluzii care se pot desprinde și sub acest aspect din analiza monedelor tezaurului de la Hertioana de Jos. În primul rînd și la acest depozit am constatat că, inițial, toate exemplarele erau acoperite cu o crustă, mai groasă sau mai subțire, de oxid verde-albăstrui, iar după curățire au devenit alb-argintii. În al doilea rînd, am putut observa că majoritatea monedelor sînt destul de uzate, accentul căzînd pe emisiunile primilor împărați reprezentați în descoerire. Apoi, la fel ca și la alte tezaure, am putut sesiza lipsa unor fragmente din corpul monedelor, explicată de noi, prin încercări oficiale de a obține pe această cale o cantitate suplimentară de metal prețios sau de a se aduce vechii denari — rămași în circulație — la un standard nou (greutate sau titlu, ori poate ambele), sub nivelul celei anterioare; am mai presupus că, în cazul cînd admitem o asemenea explicație, procesul respectiv a avut loc în timpul împăraților de la sfîrșitul secolului al II-lea sau din primele decenii ale celui de-al treilea¹⁶.

CONSIDERAȚII ISTORICE

Și în cazul tezaurului de la Hertioana de Jos este infirmată opinia că tezaurele din sec. I—II, găsite pe teritoriul Daciei, ar fi avut un nucleu de denari pre-Traian¹⁷. După cum am văzut, analiza numismatică indică perioada 98—179 pentru nucleul tezaurului nostru, aceasta corespunzînd și timpului cînd are loc acumularea depozitului.

13. J. Guey, în *RN*, IV, 1962, p. 81 și urm.

14. J. G. Milne, în *NR*, 3 (3), iulie 1946, p. 95; H. Jedrzejska, în *WN*, 3 (3-4), 1959, p. 199—208; J. Condamine și M. Picon, în *Archaeometry*, 7, 1964, p. 98-105; J. Guey, în *RN*, VII, 1965 (1966), p. 110—113; J. Lafaurie, în *BSFN*, 25 (2), februarie 1970, p. 491—492.

15. V. Mihailescu-Bîrliba, op. cit., în *MemAntiq*, IV—V, 1972—1973, p. 132—133; V. Mihailescu-Bîrliba și D. Monah, art. cit., în prezentul volum.

16. V. Mihailescu-Bîrliba, op. cit., p. 133—134.

17. D. Protase, în *RRdH*, IV, 1965, 2, p. 213—216; idem, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*, București, 1966, p. 99—100

Cît privește proveniența monedelor și data îngropării, după cum am încercat să demonstrăm, asemenea tezaure reprezintă „... loturi separate din marea masă circulantă de monedă romană a unui anumit spațiu, din care au fost desprinse și îngropate la date, se pare, diferite...”¹⁸. Căile prin care au venit asemenea tezaure în Moldova au putut fi diverse, în stadiul de față al cercetării, neputîndu-se oferi o explicație singulară¹⁹.

Tezaurul nostru se încheie cu o monedă de la M. Aurelius, datată în 179 e. n., care arată — în afară de faptul că denarii de la Lucilla se datează pînă în 183 —, că acumularea în depozit ia sfîrșit în ultimii ani ai lui M. Aurelius sau mai sigur, în primii ani de domnie ai lui Commodus. Descoperirea a fost făcută într-o zonă unde au mai apărut asemenea tezaure (Negri, Prăjești, Buhoci). Dintre depozitele monetare găsite în Moldova și care au monedele *terminus post quem* apropiate de cea de la Hertioana, amintim următoarele Arini (Unguri) (179 e. n.), Birgăoani (179 e. n.)²⁰ și Simionești (178 e. n.)²¹. Precizăm, înainte de a permite formularea unor încheieri că, toate aceste depozite nu au fost recuperate integral.

Vasul în care s-a găsit tezaurul prezentat aici, după cum am arătat, aparține ceramicii carpice iar, dacă adăugăm de asemenea, și datele numismatico-istorice, devine evident că și depozitul monetar de la Hertioana de Jos trebuie atribuit carpilor, format într-o perioadă de devalorizare și îngropat după reforma monetară a lui Septimius Severus, dar nedepășind prima jumătate a veacului al III-lea²². El reprezintă un nou document important privind istoria veche a triburilor autohtone din Moldova.

CATALOGUL MONEDELOR DIN TEZAURUL DE LA TRAIAN

OTHO

AR. ↓ Greut. 3,02 g. diam. 19 × 17 mm.

RIC, I, p. 219, nr. 12, anul 69

C : slabă. Tocită puternic, mai ales pe revers care are legenda ilizibilă ; ușor deformată, elipsoidală.

VITELLIUS

2. AR. √ Greut. 3,05 g. diam. 19 × 18 mm.

RIC, I, p. 224, nr. 2, anul 69.

C : slabă. Tocită puternic, mai ales pe avers. Bătută accentrat pe avers ; aproape rotundă.

18. V. Mihailescu-Bîrliba, *Legăturile dintre lumea romană și populațiile „barbare”...*, op. cit. (Rezumatul tezei de doctorat), p. 9 și 19—20.

19. *Ibidem*, p. 23—24.

20. *Ibidem* (Teza de doctorat), tabelul XIV.

21. M. Chiteșcu și V. Ursache, în SCN, IV, 1968, p. 385—391.

22. V. Mihailescu-Bîrliba, op. cit. (Rezumatul tezei de doctorat), p. 19.

VESPASIANUS

3. AR ↓ Greut. 3,22 g. diam. 17 mm.
RIC, II, p. 16, nr. 10, anii 69—71.
C : slabă. Tocită parțial ; bățută acentrat ; aproape rotundă.
4. AR ↓ Greut. 3,18 g. diam. 17 × 16,5 mm.
RIC, II, p. 16, nr. 10, anii 69—71.
C : slabă. Tocită parțial, mai ales pe revers care are legenda ilizibilă ; aproape rotundă.
5. AR ↓ Greut. 2,98 g. diam. 19 × 17,5 mm.
RIC, II, p. 16, nr. 10, anii 69—71.
C : bună. Tocită parțial, mai ales pe revers ; ușor deformată, elipsoidală.
6. AR ↓ Greut. 3,06 g. diam. 19 × 17,5 mm.
RIC, II, p. 16, nr. 16, anii 69—71.
C : slabă. Tocită parțial ; bățută acentrat ; deformată, elipsoidală. Crăpată marginal.
7. AR √ Greut. 3,22 g. diam. 17 × 16 mm.
RIC, II, p. 19, nr. 42, anii 72, 73.
C : slabă. Tocită parțial ; bățută acentrat ; aproape rotundă.
8. AR ↓ Greut. 2,95 g. diam. 19,5 × 18 mm.
RIC, II, p. 22, nr. 72, anul 74.
C : slabă. Tocită parțial, mai ales pe revers, care are legenda ilizibilă ; deformată.
9. AR √ Greut. 3,20 g. diam. 20 × 18,5 mm.
RIC, II, p. 23, nr. 77, anul 74.
C : bună. Tocită parțial ; bățută acentrat ; ușor deformată.
10. AR ↓ Greut. 2,80 g. diam. 19 × 17,5 mm.
RIC, II, p. 24, nr. 80, anul 75.
C : slabă. Tocită puternic ; ștanțele par uzate. Deformată ; elipsoidală.

VESPASIANUS : DOMITIANUS

11. AR ↓ Greut. 3,22 g. diam. 20 × 18,5 mm.
RIC, II, p. 42, nr. 238, anul 76.
C : slabă. Tocită parțial ; elipsoidală.
12. AR ↓ Greut. 3,06 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, II, p. 43, nr. 246, anul 79.
C : slabă. Tocită parțial ; deformată. Crăpată marginal, lipăște un mic fragment.

TITUS

13. AR √ Greut. 2,93 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, II, p. 119, nr. 26 a, anul 80 (1 ianuarie — 1 iulie).
C : slabă. Tocită puternic, mai ales pe revers, care are legenda ilizibilă ; aproape rotundă.

TITUS : DOMITIANUS

14. AR ↓ Greut. 3,06 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, II, p. 122, nr. 50, anul 80 (sfârșit).
C : bună. Tocită ușor ; aproape rotundă.

DOMITIANUS

15. AR. ↓ Greut. 2,98 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, II, p. 174, nr. 172, anii 92—93.
C : bună. Tocită ușor ; aproape rotundă.

NERVA

16. AR. ↓ Greut. 3,46 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, II, p. 223, nr. 7, anul 96.
C : bună. Tocită ușor ; aproape rotundă.
17. AR. ↓ Greut. 3,45 g. diam. 18,5 × 17 mm.
RIC, II, p. 224, nr. 16, anul 97.
C : bună. Tocită ușor ; bățută acentrat ; puțin deformată.

TRAIANUS

18. AR. √ Greut. 3,08 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, II, p. 245, nr. 11, anii 98—99.
C : bună. Tocită ușor ; bățută acentrat ; aproape rotundă.
19. AR. ↓ Greut. 3,17 g. diam. 19 × 17,5 mm.
RIC, II, p. 248, nr. 57, anii 101—102.
C : bună. Tocită ușor, mai mult pe revers ; puțin deformată.
20. AR. √ Greut. 2,82 g. diam. 20 × 19 mm.
RIC, II, p. 248, nr. 60, anii 101—102.
C : bună. Tocită ușor, mai mult pe revers ; lipsesc câteva litere ale legendei aversului, care s-au desprins ; aproape rotundă.
21. AR. √ Greut. 3,00 g. diam. 20 × 18 mm.
RIC, II, p. 251, nr. 102, anii 103—111.
C : bună. Tocită parțial pe avers ; bățută acentrat ; deformată, elipsoidală. Crăpată marginal.
22. AR. ↓ Greut. 2,94 g. diam. 18,5 × 17 mm.
RIC, II, p. 252, nr. 118, anii 103—111.
C : bună. Tocită parțial ; bățută acentrat ; deformată, elipsoidală.
23. AR. √ Greut. 3,07 g. diam. 18,5 × 17,5 mm.
RIC, II, p. 261, nr. 243, anii 112—114.
C : bună. Tocită ușor, mai mult pe avers ; aproape rotundă.
24. AR. ↓ Greut. 3,01 g. diam. 19 × 17,5 mm.
RIC, II, p. 263, nr. 270, anii 112—114.
C : slabă. Tocită parțial ; deformată, elipsoidală ; bățută acentrat. Crăpată marginal.
25. AR. √ Greut. 2,93 g. diam. 21 × 17,5 mm.
RIC, II, p. 268, nr. 338, anii 114—117.
C : bună. Tocită ușor ; deformată, elipsoidală. Crăpată marginal.
26. AR. √ Greut. 2,81 g. diam. 19 × 17 mm.
RIC, II, p. 268, nr. 353, anii 114—117.
C : slabă. Tocită puternic, mai ales pe avers ; deformată, elipsoidală.

HADRIANUS

27. AR. ✓ Greut. 3,00 g. diam. 19,5 × 16 mm.
RIC, II, p. 340, nr. 12, anul 117.
C: slabă. Tocită parțial, mai ales pe revers; deformată, elipsoidală; bătută acentrat. Chiar ștanța era deformată — elipsoidală.
28. AR. ✓ Greut. 2,93 g. diam. 19 × 18 mm.
RIC, II, p. 348, nr. 67 (b), anii 119—122.
C: bună. Tocită ușor, parțial pe avers; deformată. Crăpată marginal, lipsește un fragment.
29. AR. ↓ Greut. 2,95 g. diam. 18,5 × 17 mm.
RIC, II, p. 349, nr. 71 (b), anii 119—122.
C: slabă. Tocită, mai ales pe revers; deformată, elipsoidală. Crăpată marginal, lipsește un mic fragment.
30. AR. ✓ Greut. 3,19 g. diam. 19 × 17 mm.
RIC, II, p. 352, nr. 101 (c), anii 119—122.
C: bună. Tocită ușor pe avers; deformată, elipsoidală
31. AR. ↓ Greut. 3,00 g. diam. 19 mm.
RIC, II, p. 360, nr. 169 (c), anii 125—128.
C: slabă. Tocită puternic, mai ales pe revers, care are legenda ilizibilă; aproape rotundă. Crăpată marginal, lipsesc 2 mici fragmente.
32. AR. ✓ Greut. 3,35 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, II, p. 368, nr. 241 A (a), anii 134—138.
C: bună. Tocită, mai ales pe revers; aproape rotundă
33. AR. ✓ Greut. 3,31 g. diam. 17,5 mm.
RIC, II, p. 370, nr. 256, anii 134—138.
C: bună. Tocită ușor, parțial pe avers; aproape rotundă.
34. AR. ✓ Greut. 3,35 g. diam. 19,5 × 17,5 mm.
RIC, II, p. 379, nr. 339 (c), anii 134—138 (?).
C: bună. Tocită parțial; deformată, elipsoidală. Crăpată marginal, lipsește un fragment.

HADRIANUS : L. AELIUS

35. AR. ✓ Greut. 3,17 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, II, p. 392, nr. 436 (a), anul 137.
C: slabă. Tocită parțial; ușor deformată. Crăpată marginal, lipsește un fragment.

ANTONINUS PIUS

36. AR. ↓ Greut. 3,28 g. diam. 18,5 × 17 mm.
RIC, III, p. 33—38, var. Anii 140—143. BMC, IV, p. 38, nr. 251, anii 140—144. Hill, 500, Quinquennialia (III) anul 142.
C: bună. Tocită parțial; ștanța reversului este uzată; deformată, elipsoidală.
37. AR. ✓ Greut. 3,04 g. diam. 18,5 × 17 mm.
RIC, III, p. 33—38, var. Anii 140—143. BMC, IV, p. 37, nr. 243, anii 140—144. Hill, nr. 279—282, emis. 12. Anul 140.
C: bună. Tocită ușor, mai ales pe revers; deformată. Crăpată marginal, lipsește un fragment.

38. AR. ↓ Greut. 2,98 g. diam. 18,5 × 16,5 mm.
RIC, III, p. 33, nr. 63 B (a), anii 140—143.
C : bună. Tocită ușor ; bățută acentrat ; deformată, elipsoidală. Crăpată marginal.
39. AR. ∟ Greut. 3,06 g. diam. 19 × 18 mm.
RIC, III, p. 42, nr. 130, anii 145—161.
C : foarte bună. Tocită ușor ; aproape rotundă.
40. AR. ∩ Greut. 3,15 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, III, p. 46, nr. 167, anii 147—148.
C : bună. Tocită ușor ; aproape rotundă. Crăpată marginal, lipsește un fragment.
AR. ↓ Greut. 3,52 g. diam. 18 mm.
RIC, III, p. 48, nr. 179, anii 148—149.
C : bună. Tocită ușor ; ștanța reversului este uzată ; aproape rotundă. Crăpată marginal, lipsește un fragment.
42. AR. ↓ Greut. 2,95 g. diam. 19 × 16,5 mm.
RIC, III, p. 50, nr. 201, anii 150—151.
C : bună. Tocită ușor, mai mult pe avers ; deformată, elipsoidală. Crăpată marginal.
43. AR. ∟ Greut. 3,13 g. diam. 19 × 18 mm.
RIC, III, p. 52, nr. 218, anii 151—152.
C : slabă. Tocită ușor ; bățută acentrat pe revers ; ștanța reversului uzată ; deformată, elipsoidală. Crăpată marginal, lipsesc două mici fragmente.
44. AR. < Greut. 3,19 g. diam. 18 mm.
RIC, III, p. 56, nr. 251, anii 155—156.
C : bună. Tocită ușor ; ștanța reversului uzată ; aproape rotundă. Crăpată marginal, lipsește un fragment.
45. AR. ↓ Greut. 3,27 g. diam. 18 mm.
RIC, III, p. 57, nr. 264, anii 156—157.
C : bună. Tocită ușor, parțial pe avers ; aproape rotundă.
46. AR. ↗ Greut. 3,00 g. diam. 18 × 16,5 mm.
RIC, III, p. 56, nr. 251, anii 155—156.
C : slabă. Tocită parțial, mai mult pe revers ; bățută acentrat pe revers ; deformată. Crăpată marginal.

ANTONINUS PIUS : FAUSTINA I

47. AR. ↓ Greut. 2,89 g. diam. 19 × 16 mm.
RIC, III, p. 71, nr. 358, anii 141—161.
C : foarte bună. Tocită ușor ; deformată. Crăpată marginal, lipsesc 5 fragmente.
48. AR. ↑ Greut. 3,04 g. diam. 17 × 15 mm.
RIC, III, p. 72, nr. 370, anii 141—161.
C : foarte slabă. Tocită puternic. Crăpată marginal, lipsesc 3 fragmente. Modul mic.
49. AR. ↓ Greut. 2,70 g. diam. 19 × 16,5 mm.
RIC, III, p. 72, nr. 371, anii 141—161.
C : slabă. Tocită ; lipsesc litere din legenda reversului, care au fost desprinse ; deformată, elipsoidală. Crăpată marginal, lipsesc 3 fragmente

50. AR. $\swarrow$ Greut. 2,86 g. diam. $19 \times 17,5$ mm.
RIC, III, p. 74, nr. 394a, anii 141—161.
C: slabă. Tocită ușor; lipesc litere din legenda aversului, care au fost desprinse; deformată. Crăpată marginal, lipsește un fragment.

ANTONINUS PIUS: M. AURELIUS

51. AR. $\swarrow$ Greut. 3,12 g. diam. $18,5 \times 17,5$ mm.
RIC, III, p. 80, nr. 429 (a), anii 145—(147 ?).
C: bună. Tocită ușor; aproape rotundă.
52. AR. $\searrow$ Greut. 3,43 g. diam. 18×17 mm.
RIC, III, p. 84, nr. 453 (a), anii 151—152.
C: foarte bună. Tocită ușor; aproape rotundă. Crăpată marginal
53. AR. $\downarrow$ Greut. 2,95 g. diam. 18×17 mm.
RIC, III, p. 86, nr. 463 (a), anii 154—155.
C: bună. Tocită ușor; aproape rotundă. Crăpată marginal.
54. AR. $\uparrow$ Greut. 3,23 g. diam. 19×17 mm.
RIC, III, p. 87, nr. 467 (b), anii 155—156.
C: slabă. Tocită parțial, mai mult pe revers; ștanța reversului este uzată; deformată, elipsoidală. Crăpată marginal, lipesc 3 fragmente mici.
55. AR. $\swarrow$ Greut. 3,17 g. diam. 17×16 mm.
RIC, III, p. 88, nr. 470, anii 156—157.
C: slabă. Tocită parțial; aproape rotundă. Modul mic.
56. AR. $\uparrow$ Greut. 3,37 g. diam. $16,5 \times 15,5$ mm.
RIC, III, p. 88, nr. 473, anii 156—157.
C: slabă. Tocită parțial, mai ales pe revers; aproape rotundă. Modul mic.

ANTONINUS PIUS: FAUSTINA II

57. AR. $\downarrow$ Greut. 3,20 g. diam. 16 mm.
RIC, III, p. 93, nr. 497, anul — 175.
C: slabă. Tocită puternic, mai mult pe revers; bătută acentrat; aproape rotundă. Crăpată marginal. Modul mic.
58. AR. $\swarrow$ Greut. 3,45 g. diam. $18,5 \times 17$ mm.
RIC, III, p. 93, nr. 502 (b), anul — 175.
C: bună. Tocită ușor; bătută acentrat pe revers; deformată; pastila era prea caldă cînd a fost bătută, ceea ce a făcut ca unele litere din legenda aversului să nu fie clare. Crăpată marginal.

M. AURELIUS

59. AR. $\downarrow$ Greut. 3,01 g. diam. 19×17 mm.
RIC, III, p. 230, nr. 226, anii: decembrie 169 — decembrie 170.
C: bună. Tocită ușor; bătută acentrat pe avers; ștanța reversului uzată. Crăpată marginal.
60. AR. $\swarrow$ Greut. 3,30 g. diam. 18×17 mm.
RIC, III, p. 235, nr. 287, anii: decembrie 173 — iunie 174.
C: bună. Tocită ușor, mai mult pe revers; ștanța reversului este uzată; aproape rotundă.
61. AR. $\downarrow$ Greut. 3,27 g. diam. 19×18 mm.
RIC, III, p. 244, nr. 403, anul: primăvară — decembrie 179.
C: foarte bună. Tocită ușor; aproape rotundă. Crăpată marginal.

M. AURELIUS : DIVUS ANTONINUS PIUS

62. AR. √ Greut. 3,34 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, III, p. 247, nr. 438, anul 161.
C : foarte bună. Tocită ușor ; aproape rotundă. Crăpată marginal, lipsește un fragment.

M. AURELIUS : L. VERUS

63. AR. ↑ Greut. 3,18 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, III, p. 251, nr. 463, anul : martie — decembrie 161.
C : foarte bună. Tocită ușor ; aproape rotundă.
64. AR. ↓ Greut. 3,17 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, III, p. 253, nr. 482, anii : decembrie 161 — decembrie 162.
C : foarte bună. Tocită ușor ; aproape rotundă.
65. AR. √ Greut. 3,34 g. diam. 17,5 × 16,5 mm.
RIC, III, p. 257, nr. 540, anul : august — decembrie 165
C : bună. Tocită ușor ; aproape rotundă.

M. AURELIUS : FAUSTINA II.

66. AR. √ Greut. 3,12 g. diam. 20 × 18 mm.
RIC, III, p. 268, nr. 674, anii : 161—180.
C : bună. Tocită ușor ; deformată. Crăpată marginal, lipsește 2 fragmente, din care unul mai mare.
67. AR. √ Greut. 3,34 g. diam. 18 × 17 mm.
RIC, III, p. 268, nr. 674, anii : 161—180.
C : bună. Tocită ușor ; ștanța reversului este acentrată ; aproape rotundă. Crăpată marginal.
68. AR. √ Greut. 3,05 g. diam. 18,5 × 16,5 mm.
RIC, III, p. 269, nr. 686, anii 161—180.
C : foarte bună. Tocită ușor ; deformată.
69. AR. ↓ Greut. 3,93 g. diam. 18,5 × 17,5 mm.
RIC, III, p. 271, nr. 715, anii : 161—180.
C : bună. Tocită ușor ; aproape rotundă. Crăpată marginal, lipsește două fragmente.
70. AR. ↗ Greut. 3,25 g. diam. 19 × 18 mm.
RIC, III, p. 273, nr. 745, anii : 176—180.
C : slabă. Tocită ușor ; unele litere ale legendei aversului lipsește, fiind desprinse ; aproape rotundă. Crăpată marginal, lipsește un fragment.
71. AR. √ Greut. 2,68 g. diam. 17 mm.
RIC, III, p. 273, nr. 746, anii : 176—180.
C : bună. Tocită ușor ; aproape rotundă. Crăpată marginal.

M. AURELIUS : LUCILLA

72. AR. ↑ Greut. 2,92 g. diam. 19 × 17,5 mm.
RIC, III, p. 275, nr. 772, anul : — 183.
C : bună. Tocită ușor ; puțin deformată. Aversul era prea cald când a fost bătut, încât unele litere ale legendei nu sînt clare.

73. AR. ↓ Greut. 3,24 g. diam. 20 × 16,5 mm.

RIC, III, p. 276, nr. 785, anul: — 183.

C: bună. Tocită ușor; deformată puternic, elipsoidală. Crăpată marginal, lipsește un fragment.

NEIDENTIFICATĂ: DOMITIANUS?

74. AR (drahmă). ↓ Greut. 2,95 g. diam. 18,5 × 16,5 mm.

C: slabă. Tocită puternic, mai ales pe revers, care are legenda ilizibilă; deformată.

NEIDENTIFICATĂ: TRAIAN?

75. AR. ↓ Greut. 2,07 g. diam. 14,5 × 13 mm (păstrat). Fourée.

C: foarte slabă. Tocită puternic; ștanța uzată; fragmentară, ruptă de jur împrejur.

„BARBARĂ”: ANTONINUS PIUS: M. AURELIUS CAESAR

76. AR. ↓ Greut. 3,48 g. diam. 19,5 × 18,5 mm.

Av. LVEAVIIVCA⁷ RMINIIVCVI Capul gol al împăratului, destul de bine redat. Părul este buclat, barba cam ștearsă. Gîtul este disproporționat, bustul alungit exagerat este unit cu gîtul.

Rv. COS III. RMYRPAIIIIIIIPII O zeitate sau un legionar roman în armură, în picioare spre stînga. Ține lancia în mîna dreaptă, scutul în mîna stîngă, jos la picioare și o sulță spre stînga, sus.

C: bună. Tocită parțial; bătută acențrat; aproape rotundă. Crăpată marginal, lipsesc 4 mici fragmente.

THE HOARD OF ROMAN IMPERIAL DENARII DISCOVERED AT HERTIOANA DE JOS (TRAIAN COMMUNE, BACĂU COUNTY)

Summary

In 1974, seventy-six silver coins and the remains of the vessel in which the hoard was buried, was discovered at 500 m south-west of the village Hertioana de Jos (Traian commune, Bacău county). About 1/3 of the coins were not recovered (the footnotes 1-2).

The vessel, worked by wheel, is a mug of the small dimensions of a fine grey paste and he has analogies with the Carpique pottery (fig. 1/a, b).

The coins of the hoard are dated between 69 and 179 A. D. (Otho — M. Aurelius). Most of them are of Antoninus Pius — M. Aurelius period (50%) (the table no. 1). The nucleus of the hoard is formed of emissions from Traianus to M. Aurelius (73.68%). The structure of the hoard from Hertioana de Jos is similar to the treasures from Birgăoani (Moldavia) and Feigh Mountain (the footnotes 4-7).

The hoard is composed of 74 denarii (a coin *fourée* from Traianus, no. 75), a colonial drachm (no. 74, from Domitianus) and another coin, a „barbarously” denarius (no. 76 and fig. 2/a, b). The „barbarously” denarius is copied after the Antoninus Pius’ denarii and, perhaps, he comes from the towns from the north of the Black Sea (the footnotes 11-12).

All of numbers weigh 235.48 gm and their average weight is of 3.10 gm. The emissions of Nerva, M. Aurelius, Hadrianus and Antoninus Pius have the greatest weights; the lowest weights are found at the coins of Domitianus, Trajanus, Titus, Otho and Vitellius, because — perhaps — of their wearing due to a long circulation (the table no. II).

One can observe the absence of the *fleurs de coin* coins (the footnote 15), most of them being worn-out. We also observed the lack of some fragments of coins, due — perhaps — to some official trials of diminishing the weight of denarii (the footnote 16).

The numismatic examination shows that the accumulation ends about 180 A.D. The origin of coins and the date when they were buried can't be specified. The hoard belonged to the Carpi (see the vessel) and he was accumulated in a monetary debasement period; he was buried after the Septimius Severus' reform, perhaps in the first decades of the IIIrd c. A.D. (the footnotes 18-19 and 22).